

Літаратура

1. *Голлербах, Э. Ф.* Современная обложка: 75 воспроизведений / Э. Ф. Голлербах. – Л. : Изд-во Акад. художеств, 1927. – 75 с.
2. ГОСТ 7.84–2002 СИБИД. Издания. Обложка и переплеты. Общие требования и правила оформления. – М. : ИПК Изд-во стандартов, 2002. – 7 с.
3. *Зими́на, Л. В.* Маркетинговые стратегии издательств в социальных медиа / Л. В. Зими́на // Известия высших учебных заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела. – 2015. – № 2. – С. 70–79.
4. *Ляхов, В. Н.* Оформление внешних элементов советской книги / В. Н. Ляхов // Книга. Исследования и материалы. – 1960. – Сб. 2. – С. 16–48.

В. М. Кавальчук (Беларусь)

ЭКЗІСТЭНЦЫЙНАЯ ПРАБЛЕМАТЫКА І ЎНУТРАНЯЯ ТРАНСФАРМАЦЫЯ ГЕРОЯ АПАВЯДАННЯ «РАНАК-СВІТАНАК» В. БЫКАВА

Значэнне твораў Васіля Быкава для яго сучаснікаў і нашчадкаў цяжка пераацаніць, як і ролю пісьменніка ў выхаванні не аднаго наступнага пакалення. Сапраўды, імя беларускага творцы вядома далёка па-за межамі рэспублікі, а яго аповесці і апавяданні перакладзены на шматлікія мовы свету. Як слушна адзначае Дз. Бугаёў, «Васіль Быкаў прыйшоў у літаратуру з палымным жаданнем расказаць пра тое, наколькі цяжкая была мінулая вайна, «як нялёгка давалася яна нам – наша перамога», якія гераічныя намаганні мільёнаў людзей спатрэбіліся для таго, каб здабыць яе ў агні зацятых бітваў, расказаць не толькі ад свайго ўласнага імя, але і ад імя тых дзевяноста сямі працэнтаў сваіх равеснікаў, якія аказаліся менш шчаслівымі і не вярнуліся з крываваых палеткаў вайны» [1, с. 7]. Набыты франтавы вопыт даваў пісьменніку падставы гаварыць пра перажытае экзистэнцыйна заострана, таму што ён не толькі на ўласныя вочы бачыў смерць таварышаў, але і сам быў паранены, а аднойчы ледзь не загінуў пад фашысцкім танкам. Задачу адлюстраваць сапраўдную сутнасць вайны, якую абраў для сябе В. Быкаў, «можна паспяхова выканаць толькі пры абсалютнай шчырасці мастака і яго гранічнай, бескампраміснай праўдзівасці» [1, с. 7]. Менавіта таму героі пісьменніка – звычайныя людзі, не пазбаўленыя сумненняў, а часам і баязлівасці, пра што нярэдка гаворыцца ў тэкстах В. Быкава. Раскрываючы думкі персанажаў і іх паводзіны, аўтар звычайна ставіць іх у абставіны цяжкага выбару паміж пагрозай уласнаму жыццю і неабходнасцю не рызыкаваць жыццём іншых. Менавіта тады

актуалізуецца пагранічная сітуацыя, што выкрывае сапраўдныя вартасці чалавека. Часава-прасторавыя характарыстыкі абіраюцца розныя: у творчасці майстра прадстаўлены разнастайныя мясціны не толькі былога СССР, але і тэрыторыя баявых дзеянняў у іншых краінах. Матыў ночы і выканання загаду, звязанага з абмежаваным ранішняй парой часам, нярэдка прысутнічае ў лаканічным мастацкім свеце пісьменніка. Варта ўгадаць не толькі паказальныя ў гэтым сэнсе назвы «Дажыць да світання», «Адна ноч» і інш., але і тыя творы, дзе матыў не рэалізуецца праз назву, але можа мець адно з важных сэнсаўтваральных месцаў у сюжэтной плыні (як, напрыклад, у апавесці «Жураўліны крык»). Звернемся да апавядання В. Быкава, якое ўтрымлівае згаданы матыў у розных варыяцыях праяўлення.

Галоўны герой апавядання «Ранак-світанак» у першай частцы твора нават не называецца па імені, але чытач можа на гэта не адразу звярнуць увагу, таму што аповед далей вядзецца ад першай асобы, што набліжае дзеянне да асабістага перажывання рэцыпіентам. Таму далейшы пераход ад апісання падзей да ўнутранага маналогі героя ўспрымаецца натуральна. Прытым на пачатку згадваецца, што баец атрымаў раненне, хоць на гэта не звяртаецца дадатковая ўвага, але дзякуючы такому прыёму чытач робіцца псіхалагічна прыхільны да маладога салдата, які пазней расказвае пра тое, як адчуваў «фарсістыя прыдумкі», што маглі б паказаць яго як фанабэрлівага ганарліўца ў выпадку адсутнасці адчувальнай прыкметы ўдзелу ў сапраўдным баі. Радасць ад невялічкай перамогі перапаўняе байца, таму яму, натуральна, хочацца, каб яго пахвалілі. Заняты аўтаматчыкамі хутар – выдатная баявая пазіцыя. Аднак герой здольны да аб'ектыўнай рэфлексіі, таму аўтар выкрывае для чытача яго думкі: «Смелы я або трус – аб тым мне, дарэчы, яшчэ самому было невядома. Па прычыне зусім нядоўгае мае франтавой выслугі, выпадку як след праверыць сябе на гэтым пакуль не здарылася. Яшчэ два дні назад кожны віз міны над галавой вымушаў мяне сціскацца ўсім целам на снезе...» [2, с. 364]. Зразумела, што жаданне выжыць на вайне пераходзіць са сферы інстынктаў у пастаянную адчувальную задачу, таму і звязаныя з ім паняцці жыцця і смерці актуалізуюцца для байцоў з экзістэнцыйнай значнасцю. Нядоўгі ўнутраны ўздым змяняецца прыглушанай трывожнасцю, якая рэалізуецца праз катэгорыю часу, звязаную з назвай апавядання: «Ноч нам была патрэбна, я адчуваў гэта, ноччу мы маглі тут прасядзець, а раніцай... Зрэшты, мае думкі не ішлі далей ночы, ранак быў незвычайна далёкім і зусім няпэўным – ці мала што магло здарыцца яшчэ да світання» [2, с. 365]. Здаецца, што раніца асэнсоўваецца тут як магчымае паляпшэнне сітуацыі і набліжэнне больш адчувальнага спакою, але на лініі фронта нават адна ноч здаецца вельмі доўгім часам, таму галоўны герой цалкам слушна сумняваўся. Сапраўды, смерць наблізілася да яго зусім скоро, але і на гэты раз сутычка з ворагам скончылася выратаваннем. Здавалася б, можна зноў адчуць надзею на ранак-спакой, але сэнсавыя напаўненне сімвалічнага часу змяняецца са з'яўленнем камандзіра палка, які патрабуе адказу на пытанне, чаму здадзены хутар, а потым дае загад зноў яго ўзяць да раніцы. Разам з тым гучыць і пагроза: «Не возьмеце да васьмі ноль-ноль, я вас расстраляю вась тут, з гэтага вась пісталета» [2, с. 371]. Мастацкі час твора канкрэтызуецца і ўшчыльняецца,

напаўняючыся інтэнсіўным экзістэнцыйным напружаннем. Галоўны герой пасля часовага «душэўнага змярцвення» пачынае адчуваць «рашучасць супраціўляцца абставінам» [2, с. 372]. Але цяпер кожная гадзіна адлічвае магчымае набліжэнне смерці лейтэнанта, таму ён не хоча марудзіць і вядзе аўтаматчыкаў да хутара. Чацвёрты раздзел апавядання прадстаўляе паспяховае набліжэнне да маты, а потым расчараванне і адступленне пасля таго, як фашысты заўважылі байцоў. Надзея для галоўнага героя зноў змяняецца адчаем: «Адзіны выхад здаваўся там, ззаду, дзе засталася наша канава ў рэдзенькай маладой пасадцы. Яна, вядома, схавае, уратуе ўзвод, але не мяне. Мне месца там няма – там мая пагібель» [2, с. 375]. Аднак ісці на верную смерць усім – таксама не выйсце. На зыходных пазіцыях праходзіць амаль уся ноч, гадзіна за гадзінай, якія, як можа зразумець чытач, адчуваюцца галоўным героем як набліжэнне смерці, таму што поле паміж канавай і хутарам бачнае ад светлага месяца, і наступленне немагчымае. У пятым раздзеле аўтар раскрывае экзістэнцыйнае перажыванне пагранічнай сітуацыі з пазнаннем уласнай сутнасці і пераацэнкай вартасцей галоўным героем, калі «да світанна засталася гадзіна» [2, с. 375]. Лейтэнант разважае пра смерць і сваю няздольнасць адчуць яе набліжэнне, а разам з тым і спыніць яго: «Але дзе там, думаў я, усё гэта глупства, вядома. Дарма чакаць цуда, на штось спадзявацца, час не спыніцца» [2, с. 376]. Іншае стаўленне да гэтага выказвае Грынюк, які нават злаваў лейтэнанта сваім «аптымізмам»: «Цэлая гадзіна – гэта ого! <...> Гадзіну – яе перажыць трэба. І хоць галоўны герой і адказвае ўпэўнена: «Вы – перажывяце», – Грынюк настойвае на сваім: «Можа, перажыву, а можа, і не. На вайне яно ўсяляк бывае» [2, с. 377]. Дадатковы экзістэнцыйны сэнс прыведзены дыялог набывае ў заключным раздзеле, які закальцоўвае кампазіцыю твора, вяртаючы чытача да пачатку апавядання пасля таго, як В. Быкаў выяўляе кароткі эпізод нечаканага бою ў тыле. Мары лейтэнанта пра подзвігі здзейсніліся, таму што яго прозвішча запісваюць для ўзнагароды, аднак тут толькі чытач даведваецца, што герой з забітым у апошнім баі Грынюком – аднафамільцы. Прыём «двайніка» паглыбляе адчуванне блізкасці смерці, якую ўсведамляў, але не адчуваў лейтэнант дагэтуль. Ранак прынёс пагібель не яму, а іншаму Грынюку, а таксама маёру, які абцяў расстраляць байца ў выпадку невыканання загаду. Разам з тым у пэўным сэнсе памірае і сам галоўны герой: не толькі праз тое, што адчувае па-іншаму смерць аднафамільца, якому загадаў першаму бегці на дапамогу ў тыл, але і праз пераварочванне сэнсаў і вартасцяў. Цяпер ён значна больш чуе ў сабе жаданне, каб жылі іншыя, я не толькі ён: «З ямы, раз за разам абсыпаючы мае боты, вылятае зямля. І я не збочваю ад рыдлёвак, – я адчуваю да гэтай магілы нейкае невыказнае сваё дачыненне. Напэўна, таму, што сярод тых, хто хутка ляжа сюды, вельмі нават магчыма мог бы ляжаць і я. Лёс або выпадак дамогся інакшага, і ўсё ж нейкая часцінка майго Я будзе вечно знаходзіцца тут – з Грынюком, Дудчанкам, Усольцавым, Бабкіным. Ды і з маёрам Вароніным таксама» [2, с. 380]. Світанне, такім чынам, прыносіць лейтэнанту і жыццё, і смерць.

Прааналізаванае апавяданне ўтрымлівае матыў світанна, ранку, але В. Быкаў неадназначна рэалізуе тытульны вобраз, выкарыстоўваючы розныя прыёмы

(кальцавая кампазіцыя, «двайнік», значная ўвага да часу). Пры гэтым рэалістычная паглыбленасць праяўляецца праз кантрасныя спалучэнні і экзістэнцыйную заво-странасць сітуацыі выбару паміж жыццём і смерцю не толькі сваімі, але і чужымі. Герой, хоць і адчувае прагу да жыцця, аказваецца гатовым да ахвяравання сабой дзеля шчасця іншых, што паглыбляе антываенную скіраванасць апавядання.

Літаратура

1. *Быкаў, В.* Збор твораў : у 4 т. / В. Быкаў. – Мінск : Маст. літ., 1980–1982. – Т. 1 : Аповесці. – 1980. – 432 с.
2. *Быкаў, В.* Збор твораў : у 4 т. / В. Быкаў. – Мінск : Маст. літ., 1980–1982. – Т. 4 : Аповесці і апавяданні. – 1982. – 479 с.

А. С. Кавалюк (Беларусь)

ДУХОЎНЫ СВЕТ ЛІРЫЧНАГА ГЕРОЯ, ПАЭТЫКА ТРАГІЧНАГА І САКРАЛЬНА-ГУМАНІСТЫЧНАГА Ў БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ 1940–1950-Х ГАДОЎ

Савецкая ідэалогія не спрыяла духоўнаму развіццю чалавека, яго самапазнанню і самавыражэнню. Усе намаганні ідэолагаў былі пакладзены на фарміраванне камуністычнай маралі, гіпертрафіраванага патрыятызму і грамадзянскасці з прырытэтам грамадскага над асабістым. У рэчышчы такіх устаноў вымушана было развівацца мастацтва слова. У гісторыі беларускай літаратуры пасляваеннае дзесяцігоддзе аказалася найслабейшым у творчым плане ў параўнанні з іншымі перыядамі. Аднак былі мастакі слова, у творчасці якіх і ў гэты час выяўляўся духоўны свет асобы. Гэта М. Сяднёў, Н. Арсеннева, А. Салавей, К. Кірзенка, Максім Танк.

Асэнсоўваючы паэзію перыяду Вялікай Айчыннай вайны, літаратуразнаўца Г. Тварановіч звярнула ўвагу на з'яўленне ў тагачаснай літаратуры твораў біблейскай тэматыкі, зваротаў да Усявышняга («Малітва» Н. Арсенневай, «Хрыстосаў лёс» А. Салаўя). Даследчыцай натуральна ўспрымалася, што «ў цяжкія часы выпрабаванняў праз абвостраны духоўны пошук адбывалася атаясамліванне лёсу чалавека, Радзімы з гісторыяй хрысціянства як жыццядайнай маральна-этычнай апорай, дадзенай чалавецтву» [5, с. 29]. У параўнанні са З. Астапенкам, які «аказваўся на своеасаблівых светапоглядных ростанях», Н. Арсеннева і А. Салавей бачыліся Г. Тварановіч «больш паслядоўнымі, згарманізаванымі з вечным сэнсам, агульначалавечымі каштоўнасцямі» [5, с. 30].